

Єретик

Тарас Шевченко

Шафарикові

Запалили у сусіда
Нову добру хату
Злі сусіди: нагрілися
Й полягали спати,
І забули сірий попіл
По вітру розвіять.
Лежить попіл на розпутті,
А в попелі тліє —
Іскра огню великого,
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той месник,
Часу дожидає,
Злого часу. Тліла іскра,
Тліла, дожидала
На розпутті широкому,
Та й гаснути стала.

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слав'ян роз'єдiniла
І тихо, тихо упустила
Усобищ лютую змію.

Полилися ріки крові,
Пожар загасили.
А німчики пожарище
Й сирот розділили.
Виростали у кайданах
Слав'янські діти,
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Іскра братства тліла, —

Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась... Прозрів еси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком!
І засвітив, любомудре,
Світоч правди, волі...
І слав'ян сім'ю велику
Во тьмі і неволі
Перелічив до одного,
Перелічив трупи,
А не слав'ян. І став еси
На великих купах,
На розпутті всесвітньому
Іезекїїлем.
І — о диво! Трупи встали
І очі розкрили;
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки!
І потекли в одно море
Слав'янські ріки!

Слава тобі, любомудре,
Чеху-слав'янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині
Нашій правді! Твоє море
Слав'янськеє, нове,
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе на вільнім морі,
На широких хвилях.
Слава тобі, Шафарику,
Вовіки і віки,
Що звів еси в одно море
Слав'янські ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту — думу немудрую
Про чеха святого,
Великого мученика,
Про славного Гуса!
Прийми, отче. А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слав'яни стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І єретиками
Отакими, як Констанцький
Єретик великий!
Мир мирові подарують
І славу вівіки!

22 листопада 1845 в Переяславі

**Цей уривок був опублікований в журналі "Основа", 1861 року. Друга частина була вперше надруковано у львівському журналі "Правда" 1873 року під назвою "Папська булла"*

Папська булла

Камень, его же небрегоша зиждущі, сей бысть въ главу угла: отъ Господа бысть сей, и
есть дивенъ во очесѣхъ нашихъ.
Псалом 117, стих 22.

"Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить.
І на апостольськiм престолі
Чернець годований сидить.
Людською кровію шинкує
І Рай у найми оддає!
Небесний Царю! Суд Твій всеу,
І всеу царствіє Твое.
Розбойники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу,

І силу, і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За Євангеліє правди,
За темнії люде!
Нема кому! Боже! Боже!
Чи то ж і не буде?
Ні, настане час великий
Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки!"

Отак у келії правдивий
Іван Гус думав розірвуть
Окови адові!.. і диво,
Святеє диво показать
Очам незрящим. "Поборюсь...
За мене Бог!.. да совершиться!"
І в Віфліємськую каплицю
Пішов молитися добрий Гус.

"Во ім'я Господа Христа,
За нас розп'ятого на дереві,
І всіх апостолів святих,
Петра і Павла особливе,
Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою сією
Рабині Божій..."
"Отій самій,
Що водили по улицах
В Празі позавчора;
Отій самій, що хилялась
По шинках, по станях,
По чернечих переходах,
По келіях п'яна!

Ота сама заробила
Та буллу купила —
Те[пе]р свята!.. Боже! Боже!
Великая сило!
Великая славо! зглянься на людей,
Одпочинь од кари у світлому Раї.
За що пропадають? за що Ти караєш
Своїх і покорних, і добрих дітей?
За що закрив їх добрі очі,
І вольний розум окував
Кайданами лихої ночі!..
Прозріте, люди, день настав!
Розправте руки, змийте луду.
Прокиньтесь, чехи, будьте люди,
А не посмішище ченцям!
Розбойники, кати в тіарах
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії татаре,
І нам, сліпим, передали
Свої догмати!.. кров, пожари,
Всі зла на світі, війни, чвари,
Пекельних мук безкрайї ряд...
І повен Рим байстрят!
От їх догмати і їх слава.
То явна слава... А тепер
Отим положено конглавом:
Хто без святої булли вмер —
У пекло просто; хто ж заплатить
За буллу вдвоє, ріж хоч брата,
Окриме папи і ченця,
І в Рай іди! Конець концям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкві. Гади! гади!
Чи напилися ви, чи ні
Людської крові?.. Не мені,
Великий Господи, простому,
Судить великіє діла
Твоєї волі. Люта зла
Не дієш без вини нікому.
Молюся, Господи, помилуй,
Спаси Ти нас, святая сило,

Язви язик мій за хули
Та язви мира ізціли.
Не дай згнушатися лукавим
І над Твоею вічно-славою,
Й над нами, простими людьми!.."

І плакав Гус, молитву дія,
І тяжко плакав. Люд мовчав
І дивувався: що він діє,
На кого руку підійма!

"Дивіться, люде: осьде булла,
Що я читав..." — і показав
Перед народом. Всі здрогнули:
Іван Гус буллу розідрав!!
Із Віфліємської каплиці
Аж до всесвітньої столиці
Луна, гогочучи, неслась.
Ченці ховаються... Мов кара,
Луна в конглаві оддалась —
І похилилася тіара!

Зашипіли, мов гадюки,
Ченці в Ватикані,
Шепочеться Авіньйона
З римськими ченцями,
Шепочуться антипапи,
Аж стіни трясуться
Од шопоту. Кардинали,
Як гадюки, в'ються
Круг тіари. Та нищечком,
Мов коти, гризуться
За мишеня... Та й як паки?
Однієї шкури
Така сила... а м'ясива!
Аж здригнули мури,
Як згадали, що у Празі
Загелкали гуси
Та з орлами летять биться...
Конглав схаменувся,
Зібрав раду. Положили

Одностайне стати
Против Гуса. І в Констанці
Всіх ворон скликати!
Та стерегти якомога
І зверху і здолу,
Щоб не втекла сіра птаха
На слав'янське поле.

Як та галич поле крила —
Ченці повалили
До Констанця; степи, шляхи,
Мов сарана, вкрили
Барони, герцоги і дюки,
Псарі, герольди, шинкарі,
І трубадури (кобзарі),
І шляхом військо, мов гадюки.
За герцогинями німота;
Хто з соколами на руках,
Хто пішки, верхи на ослах —
Так аж кишить! Все на охоту,
Мов гад у ірій, поспіша!
О чеху! Де твоя душа??
Дивись, що сили повалило —
Мов сарацина воювать
Або великого Аттілу!

У Празі глухо гомонять,
І цесаря, і Вячеслава,
І той собор тисячоглавий
Уголос лають! Не хотять
Пускати в Констанц Івана Гуса!
"Жив Бог! жива душа моя!
Брати, я смерті не боюся!
Я докажу отим зміям,
Я вирву їх несите жало!..
І чехи Гуса провозжали,
Мов діти батька...

Задзвонили у Констанці
Рано в усі дзвони.
Збиралися кардинали,

Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,
І прелатів лава.
І три папи, і баронство,
І вінчані глави;
Зібралися, мов Іуди,
На суд нечестивий
Против Христа. Свари, гомін,
То реве, то виє,
Як та орда у таборі,
Або жиди в школі...
І всім разом заціпило!..

Мов кедр серед поля
Ливанського, у кайданах
Став Гус перед ними!
І окинув нечестивих
Орліми очима.
Затрусились, побілили,
Мовчки озирали
Мученика. "Чого мене —
Чи на прю позвали?
Чи дивиться на кайдани??"
"Мовчи, чеше смілий..." —
Гадюкою зашипіли,
Звірем заревіли.
"Ти єретик! ти єретик!
Ти сієш розколи!
Усобища розвіваєш,
Святійшої волі
Не приймаєш!.." — "Одно слово!"
"Ти Богом проклятий!"
Ти єретик! ти єретик!.. —
Ревіли прелати. —
Ти усобник!.." — "Одно слово".
"Ти всіми проклятий!.." —
Подивився Гус на папи
Та й вийшов з палати!..
"Побороли! побороли!.." —
Мов обеленіли.
"Автодафе! автодафе!.." —

Гуртом заревіли.

І цілу ніч бенкетовали
Ченці, барони... всі пили
І, п'яні, Гуса проклинали,
Аж поки дзвони загули.
І світ настав... Ідуть молиться
Ченці за Гуса. З-за гори
Червоне сонце аж горить.
І сонце хоче подивиться,
Що будуть з праведним творить?!

Задзвонили в усі дзвони,
І повели Гуса
На Голгофу у кайданах
І не стрепенувся...
Перед огнем; став на йому
І молитву діє:
"О Господи милосердий,
Що я заподіяв
Оцим людям? Твоїм людям!
За що мене судять!
За що мене розпинають?
Люди! добрі люди!
Молітеся!.. неповинні —
І з вами те буде!
Молітеся! люті звірі
Прийшли в овніх шкурах
І пазурі розпустили...
Ні гори, ні мури
Не сховають. Розіллється
Червоне море
Крові! крові з дітей ваших.
О горе! о горе!
Он де вони! в ясних ризах.
Їх лютії очі...
Уже крові..." — "Пали! пали!..."
"Крові! крові хочуть!
Крові вашої!.." І димом
Праведного вкрило.
"Молітеся! молітеся!

Господи, помилуй,
Прости Ти їм, бо не знають!.."
Та й не чути стало!
Мов собаки, коло огню
Кругом ченці стали.
Боялися, щоб не виліз
Гадиною з жару
Та не повис на короні
Або на тіарі.
Погас огонь, дунув вітер
І попіл розвіяв.
І бачили на тіарі
Червоного змія
Прості люде. Пішли ченці
Й Те Deum співали,
Розійшлися по трапезах
І трапезували
І день і ніч, аж попухли.
Малою сім'єю
Зійшлись чехи, взяли землі
З-під костра і з нею
Пішли в Прагу. Отак Гуса
Ченці осудили,
Запалили... Та Божого
Слова не спалили,
Не вгадали, що вилетить
Орел із-за хмари
Замість гуся і розклює
Високу тіару.
Байдуже їм, розлетілись,
Мов тії ворони,
З кровавого того свята.

Ченці і барони
Розвернулись у будинках
І гадки не мають —
Бенкетують та інколи
Те Deum співають.
Все зробили... Постривайте!
Он над головою
Старий Жижка з Таборова

Махнув булавою.

Пояснення

Шафарик Павел-Йосеф (1795 — 1861) — чеський і словацький поет, літературознавець, мовознавець, етнограф, історик, археолог та громадсько-політичний діяч. Автор праць "Історія слов'янської мови та літератури за всіма наріччями" (німецькою мовою, 1826), "Слов'янський народопис" (1843) і монументальної розвідки "Слов'янські старожитності" (т. 1 — 2, 1837), присвяченої питанням етногенезу слов'янських народів. Шевченко був знайомий з працями Шафарика. Цьому сприяло його знайомство і приятні стосунки з О. Бодянським, що був у дружніх взаєминах із празьким професором, листувався з ним і перекладав його книжки російською мовою. Про те, що поет був обізнаний із "Слов'янським народописом" у перекладі Бодянського, виданим у Москві 1843, свідчить запис останнього на аркуші зі списком осіб, яким було надіслано згадану книжку, що зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України: "146. Т. Шевченко (1 екземпляр)". Запис цей було зроблено 14 лютого 1844 р. Саме в цей час Шевченко перебував у Москві, де він познайомився і дуже швидко подружився з Бодянським. Можливо, Бодянський вручив книжку поетові особисто ще в Москві або ж переслав поштою пізніше. Можна з певністю твердити, що поет читав перекладені Бодянським перші три частини "Слов'янських старожитностей", видані в Москві у 1837 — 1838 рр., а також, імовірно, статтю "Про малоросійське наріччя у зіставленні з великоруським та білоруським (за Шафариком)", надруковану в неофіційній частині "Полтавских губернских ведомостей" у № 13 і 14 за 1845 р. Шевченкові імпонувало те, що Шафарик розглядав українську мову як рівноправну серед інших слов'янських мов. У цей час поетові були близькими ідеї слов'янської єдності, що він їх виразив уже в поемі "Гайдамаки". Шафарика поет згадував в посланні "І мертвим, і живим...", а також у передмові 1847 р. до нездійсненого видання "Кобзаря", в якій він панам, що зреклися рідної мови, протиставив діячів слов'янського відродження Шафарика й Караджича як справжніх патріотів, що "не постриглися в німці (їм би зручніше було), а осталися слов'янами, щирими синами матерей своїх, і славу добрую стяжали" (див. т. 5 цього видання).

Отак німота запалила... — Маються на увазі складні міжетнічні взаємини між слов'янами і німцями, про які часто писали як чеські будителі, так і російські слов'янофіли. У цих рядках поеми, як і наступних рядках: "Виростали у кайданах Слов'янські діти", напевне, відбилися погляди, виражені у працях Шафарика, Я. Коллара та О. Бодянського, про взаємини між слов'янами та німцями у середні віки. Про утиски слов'янських народів з боку німецьких держав, що намагалися асимілювати слов'ян, Шевченко міг читати у книжці О. Бодянського "Про народну поезію слов'янських племен" (М., 1837), а також у статті Я. Коллара "Про літературні взаємини між племенами і наріччями слов'янськими", що була опублікована 1840 р. у

журналі "Отечественные записки". В останній її автор писав: "Тридцять два імператора, починаючи від Карла Великого до Генріха IV, незліченна кількість королів і князів з 800 до 1190 років працювали над переродженням слов'ян, поки, нарешті, не позбавили їх народності" (Отечественные записки. — 1840. — № 1. — С. 8).

І став еси...Іезекіїлем, І — о диво! трупи встали І очі розкрили... — Шевченко тут використовує біблійну символіку. У Книзі пророка Іезекіїля розповідається про те, як пророк був поставлений серед поля, вкритого сухими кістками, і, виконуючи веління Бога, оживив трупи. Це воскресіння трупів символізує відродження ізраїльського народу. Порівнюючи Шафарика з Іезекіїлем, поет наголошує його роль у національно-культурному відродженні слов'ян.

І потекли в одно море Слов'янські ріки! — Образ моря і річок, що впадають у нього, як символ слов'янської єдності був досить поширений у слов'янофільській публіцистиці, а також у російській поезії. Зокрема, його використав Пушкін у своєму вірші "Клеветникам России". Щоправда, у Пушкіна йдеться про "русское море", в яке мають влитися "слов'янські ріки". Таке розуміння "єдності" слов'янських народів Шевченкові було чуже. Натомість український поет тут поглиблює свою ідею про єднання слов'янських народів на засадах рівності і братерства, що він її висловив уперше ще в 1841 р. у "Передмові" до поеми "Гайдамаки" та в трагедії "Никита Гайдай".

Камень, его же небрегоша зиждущи, сей бысть въ главу угла: отъ Господа бысть сей, и есть дивенъ во очесѣхъ нашихъ — "Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем. Від Господа сталося це, і дивне воно в очах наших" (Пс. 117. В. 22 — 23). Епіграф має подвійний смисл. Він вказує на роль Яна Гуса в розвитку європейської Реформації і в культурно-національному відродженні чеського народу. Після поразки гуситських військ в 1434 р. у Чехії настав період рекатолизації. Натомість у Німеччині, що в часи Гуса була bastіоном правовірного католицизму, його ідеї здобули визнання і сприяли утвердженню протестантизму.

Тіара — корона римських пап складалася з трьох вінців, що символізували троїсті права Папи як духовного судді, вищого законодавця та священнослужителя католицького світу.

Віфліємська каплиця — храм, що був заснований при Карловім університеті заможним купцем на ім'я Кржиж спеціально для реформаторських проповідей чеською мовою. Ян Гус був призначений постійним проповідником при ній 1402 р. Згідно зі статутом засновника, проповідник мав постійно мешкати при церкві й п'ять разів на тиждень виголошувати казання. Гус проповідував у ній до літа 1412 р. За час перебування його на посаді проповідника Віфліємська каплиця перетворилася на провідний центр релігійного реформаторського і водночас національно-культурного руху в Чехії.

Булла — папська грамота, що скріплювалася круглою металевою печаткою.

Отій самій, Що водили по у лицях ...Та буллу купила ... — Цей образ навіяний Шевченкові статтею С. Палаузова, в якій він писав: "Сталося так, що Ієронім, аби показати свою ревність партії Гуса і презирство до католиків, намовив одну жінку сумнівної поведінки навісити собі на шию письмове відпущення папи і, в супроводі

величезного натовпу, почав водити її вулицями Праги" (*Палаузов С. Иоанн Гус и его последователи // Москвитянин. — 1845. — № 7/8. — С. 60*). Згідно з історичними джерелами, описаний Палаузовим епізод мав трохи інший характер. Після прилюдного диспуту в університеті з приводу папської булли про хрестовий похід проти короля Неаполітанського Владислава і про продаж індульгенцій для його фінансування, на якому Ян Гус та його друг і послідовник Ієронім рішуче засудили як заклик папи до хрестового походу як такого, що суперечить ученню Христа, так і продаж індульгенцій, з ініціативи Ієроніма студенти організували карнавал, під час якого папські булли стали предметом привселюдного посміху. Одного студента було перевдягнено в жіночі шати, обвішано індульгенціями і поставлено на розцяцьковану колісницю, яку возили головними вулицями Праги, а відтак на одному з майданів було влаштовано імітацію спалення папських булл. Тут Шевченко буллою називає власне індульгенцію — письмове відпущення уже скоєних і майбутніх гріхів за гроші або якісь інші матеріальні цінності, що їх вносили на користь церкви.

Аж до всесвітньої столиці... — Мається на увазі Рим, власне Ватикан, резиденція пап. *Конклав* — зібрання кардиналів для обрання нового папи. Відбувалися в приміщенні, що було замкнене на ключ і з якого учасники виходили лише після обрання папи.

Авіньйона, Авіньйон — місто на півдні Франції, яке з 1309 до 1377 р. (з перервою в 1367 — 1370 рр.) було резиденцією римських пап, що перебували там в залежності від французьких королів (так зване "Авіньйонське полонення пап"). З 1348 до 1791 р. було папським володінням. У кількох католицьких країнах владу авіньйонських пап не визнавали.

Антипапи — під час папської схизми ворогуючі угруповання в самій католицькій церкві й короновані носії світської влади не визнавали якогось обраного папи і обирали свого. Пап-суперників називали антипапами. На початку XV ст. папський престол поділяли Григорій XII, осідок якого був у Римі, і Бенедикт XIII, резиденцією якого був Авіньйон. Вони провадили між собою запеклу боротьбу. В 1409 р. Пізанський собор позбавив сану обох антипап і на апостольську кафедру було обрано Александра V. Після його смерті на римський престол було обрано Іоана XXIII, якого римо-католицька церква пізніше не визнавала як легітимного. Отже, на час дії поеми було аж три антипапи.

І в Констанці Всіх ворон скликати! — Вселенський собор (1414 — 1417) у німецькому місті Констанці було скликано за ініціативи новообраного імператора Сигізмунда Люксембурзького. На нього було запрошено всіх кардиналів, єпископів, абатів, докторів богослов'я, а також світських володарів. Самих лише кліриків на собор прибуло аж 18 тисяч.

Мов сарацина воювать Або великого Аттілу!.. — Сарацин — загальна назва арабів-магометан, з якими воювали хрестоносці під час хрестових походів. Аттіла — вождь гунів, очолював союз гунських племен, що за його керівництва досяг найбільшої могутності. Здійснив спустошувальні походи на Східну Римську імперію (443, 447 — 448), Галлію (451) та Північну Італію (452).

І цесаря, і Вячеслава ... Уголос лають! — Йдеться про Сигізмунда, обраного імператором Священної Римської імперії 1410 р., і короля Чехії Вацлава IV, колишнього імператора (1378 — 1400), скинутого з імператорського престолу німецькими курфюрстами. Сигізмунд, бажаючи піднести свій престиж як об'єднувача церкви, спонукав папу Іоана XXIII скликати Вселенський собор, на якому мали покінчити зі схизмою та ересями, закликав узяти участь у ньому як ієрархів католицької церкви, так і широке коло низового кліру, а також учених богословів і особисто Яна Гуса. При цьому йому було обіцяно охоронну грамоту і можливість виступити перед собором із викладом своїх поглядів. Із свого боку король Вацлав призначив для особистої охорони Гуса трьох чеських вельмож. Довірившись гарантіям короля та імператора, Гус виїхав до Констанца, не дочекавшись цісарської охоронної грамоти, яку він отримав уже по прибутті на собор. Перший час він жив у Констанці як вільна людина і навіть виступав із проповідями. Але незабаром його було викликано на слухання в присутності папи і після першого допиту — підступно ув'язнено. Охорона Гуса від імені короля висловила протест і вимагала його звільнення. Але керівництво собору зневажило навіть протест самого імператора. Останній не хотів сваритися з отцями собору і заради порозуміння з ними пожертвував Гусом. Після усунення папи Іоана XXIII засідання собору відбувались під головуванням Сигізмунда. Під час судового слідства він відкликав видану Гусові охоронну грамоту взамін на надання йому можливості виступити перед усім собором з викладом своєї концепції віри. А далі з гаранта Гусової недоторканості він перетворився на його таємного ворога і, як стало відомо пізніше, вже по страті Гуса, відіграв особливо підступну роль, напучуючи проповідників собору не дати реформаторові повернутися до Чехії живим. Така ганебна поведінка Сигізмунда викликала спалах обурення в чеському суспільстві. Після смерті Вацлава, що був зведеним братом Сигізмунда, усі верстви чеського населення не визнали його королем Чехії і підняли повстання проти нього.

Свари, гомін, То реве, то вие... — Як свідчить один з охоронців Гуса Петро з Младеновице, що залишив надзвичайно цінні записи про перебіг процесу над Гусом, судові засідання за участю всіх учасників собору відбувались настільки баламутно, фанатично настроєний натовп був настільки агресивним і вороже наставленим до реформатора, що йому не давали ані говорити самому, ані відповідати на звинувачення, вимагаючи, аби відповіді були однозначними: "так" і "ні". Подібний опис судових заключних засідань знаходимо в статті, присвяченій Гусу, в "Энциклопедическом лексиконе" Плюшара та в розвідці С. Палаузова.

Мов кедр серед поля Ливанського... — У Біблії кедр ліванський, вічнозелене хвойне дерево, правило за символ величі, могутності й краси (Пор.: Пс. 91. В. 13; Іезекііль. Гл. 30. В. 3, 7 та ін.).

Автодафе — урочисте оголошення присуду інквізиції, а також саме виконання його, що полягало переважно в прилюдному спаленні засуджених.

І бачили на тіарі Червоного змія... — Образ навіяно статтею С. М. Палаузова, який писав, що, за твердженням гуситів, імператор Сигізмунд — "тот самый червленый

змий, о котором упоминается в Откровении св. Иоанна" (*Палаузов С. Иоанн Гус и его последователи. — С. 21*). В Апокаліпсисі (Одкровення св. Іоана) червоним змієм названо сатану. *Te Deum...* ("Тебе, Боже, хвалимо..."; *лат.*) — католицька молитва.

Орел із-за хмари... — Орлом поет назвав тут німецького церковного реформатора Мартіна Лютера (1483 — 1546). Першоджерело образу — рядки статті С. М. Палаузова: "Гус писал между прочим: "Гусь, — говорит он, намекая на свое имя, — животное домашнее, которое не может летать высоко: но скоро, может быть, явятся другие птицы, которых не опутают сети врагов". Действительно! Он слишком низко летал и вскоре был пойман в сети монахов. Пророчество его, однако ж, сбылось: минуло столетие, и орел вормский, Лютер, взвился высоко!" (*Палаузов С. Иоанн Гус и его последователи. — С. 18*).

Жижка Ян (1360 — 1424) — вождь гуситів, що мали своїм центром місто Табор. Талановитий полководець, під проводом якого гусити 1420 — 1422 рр. розгромили три хрестові походи, організовані Папою Римським і імператором Сигізмундом.

Джерело пояснень: Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003